

**QASHQAR RUBOB CHOLG'USINING
TARIXIY TARAQQIYOTI**

Olimov Sherali Botirovich

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti

san'atshunoslik kafedraasi o'qituvshisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'zbek milliy musiqa san'atiga qashqar rubob cholg'usining kirib kelish tarixi hamda turli davrlardagi faoliyati haqida fikr yuritilgan. Sharq mutafakkirlari, musiqashunos olimlari va atoqli sozandalarining cholg'u ijrochiligi va ansambliga oid qarashlari hamda musiqiy merosi keng yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** damli cholg'ular, mizrobli cholg'ular, rabob, rebab, rubob, ud, qo'biz, g'ijjak, genezis.*

Milliy cholg'ularimizning kelib chiqishi, shakllanishi ko'p asrlik tarixga ega. Bu cholg'ular o'zining taraqqiyoti davomida o'ziga xos xususiyatlarini tovush tusini saqlab qoldi. o'ziga xos tuzilishi tufayli nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g'ijjak, qobuzlar an'anaviy shakllarda bizgacha yetib keldi. Insoniyat rivojlanishi davomida yaratilgan musiqiy cholg'ular, mantiqiy jihatdan olib qaraganda, birin-ketin paydo bo'lganligini kuzatish mumkin. Mutaxassislarning fikricha, eng avvalo urma zarbli cholg'ular, keyin havo vositasida tovush hosil qilinadigan – damli cholg'ular va undan keyin torli cholg'ulardunyoga kelgan.

Torli cholg'ular tarkibi – ochiq tordan foydalaniladigan (chang, qonun) va torning ma'lum bo'lagini bosish orqali tovush balandligi o'zgartiriladigan (ruboblar, dutor, tanbur, g'ijjak va boshqa) cholg'ularga bo'linishi mumkin. Ammo torli cholg'ularda tovush hosil qilinishi sharoitiga ko'ra boshqacha tasniflanishi ham mumkin. Bunda ijro uslublariga ko'ra urma jarangli torli (chang), tirnama cholg'ular (dutor, do'mbira), mizrobli cholg'ular (qashqar rubobi, afg'on rubobi, tanbur, qonun), kamonli cholg'ular (qo'biz, g'ijjak, sato)ni sanab o'tish mumkin.

Rubob torli – mizrobli cholgʻular guruhiga mansub boʻlib Markaziy Osiyo xalqlari oʻzbeklar, tojiklar, uygʻurlar orasida qadimiy va ommalashgan cholgʻulardan biri hisoblanadi. Qashqar rubobning asosan qachon va qayerda paydo boʻlganligi haqida aniq maʼlumotlar yoʻq. Shunga qaramay bu cholgʻuning genezisi,¹ hozirgi davrgacha yetib kelgan tarixiy manbaalarda “rabob”, “rebab”, “rubob” cholgʻusi haqida koʻplab maʼlumotlar uchraydi. Bunday maʼlumotlarni Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abdurahmon Jomiy, Abdulqodir Marogʻiy, Darvish Ali Changiy, Abdurauf Fitrat kabi koʻplab allomalarning asarlarida kuzatish mumkin. XVII asrda Buxoroda yashagan Darvish Ali Changiyning “Musiqqa haqida risola” sida XVI- XVII asrlardagi cholgʻular va sozandalar haqida qimmatli maʼlumotlar keltiriladi. Oʻsha davrlarda tanbur, chang, qonun, ud, rubob, qobiz, gʻijjak cholgʻulari keng tarqalgan cholgʻulardan hisoblangan.[2;7]

Maʼlumotlarga qaraganda, XIX asr oxiri XX asr boshlarida Oʻzbekistonda rubob cholgʻusi kam uchragan va dastasiga ichak bogʻlangan diatonik tovushqatorli cholgʻulardan biri boʻlgan. Mutaxassislarining taʼkidlashlaricha 1936 yilda Fargʻona vodiysining soʻlim Shohimardon qishlogʻida boʻlib oʻtgan xalq saylida mashhur rubobchi M.Mirzayev qashqarlik bir sozandadan rubob cholgʻusini xarid qiladi va Toshkentlik usta Usmon Zufarov bilan birga bu cholgʻuni qayta takomillashtiradilar. Natijada rubobning menzurasi uzaytiriladi, dastasi esa latun qalamchalar bilan pardalarga teng boʻlinib, hozirgi koʻrinishdagi rubobni yaratadilar. Rubobning qayta qilingan nusxasi hozir ham ustoz M.Mirzayevning uyida saqlanmoqda.[3;6]

XX asrning 40-50 yillaridan boshlab, Toshkent Davlat konservatoriyasi qoshida cholgʻularni oʻrganish va takomillashtirish maqsadida professor A.I.Petrosyans boshchiligida eksperimental laboratoriya tashkil qilinib, unda oʻzbek xalq cholgʻulari qayta ishlana boshlandi. Jumladan qashqar rubobi ham qayta ishlanib, temperatsiyali tovushqatorga asoslangan prima, alt va messosoprano turlari yaratildi. Natijada qashqar rubobida oʻzbek xalq musiqasi bilan birga koʻplab boshqa xalqlar kuylari va kompozitorlar asarlarini ijro etish

¹Yun. genezis – (kelib chiqish, yuzaga kelish) Kelib chiqish, paydo boʻlish tarixi
www.tadqiqotlar.uz

imkoniyati paydo bo'ldi. Rubob-prima hozirgi kunda amaliyotda orkestr va yakkanavoz ijrochilikda qo'llanilayotgan bo'lsa, qashqar rubobining alt va messo - soprano turlari qisman maktablarda va orkestr ijrochiligida qo'llanilmoqda. [2;9]

Bugungi kunda O'zbekistonda rubobining qayta ishlangan turlari qatorida uning qashqar rubobi, afg'on (yoki tojik, Buxoro rubobi) va pomir ruboblari kabi turlari mavjuddir. Shuningdek qashqar rubobining Shinjon uyg'urlari orasida tarqalgan "do'lon rubobi", "podachi rubob", "qashqar rubob" va "bas rubob" deb nomlangan 4 turi keng qo'llanilmoqda.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak bugungi kunga qadar milliy cholg'ularimizning kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti, o'ziga xos ijro uslublari haqida ko'plab ilmiy izlanishlar olib bo'rilgan.

Shunqa qaramasdan rubob cholg'usining qadimiy ko'rinishi, nomlanishi, rubobsimon cholg'ularning bir-biriga o'xshash jihatlari, sozlanishi, ularning ijro uslublari haqida ma'lumotlar kam.

Bu cholg'ularning genezisi, hozirgi davrgacha yetib kelgan tarixiy jarayoni, qadimgi va zamonaviy tadrijiyoti va ijro an'analari kabi masalalar oxirigacha o'z yechimini topmaganligi sababli mazkur holatni o'rganish va ilmiy-nazariy tadqiq etish ushbu soha mutaxassislarining zimmasiga mas'uliyat yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qosimov R. An'anaviy cholg'u ijrochiligi. T.: 2007.
2. Nazarov O.F. Qahqar rubobida o'qitish uslubi. T.: 2008. 108 bet.
3. Najmiddinov Z. Qahqar rubobi. Uslubiy qo'llanma. Namangan-2014.